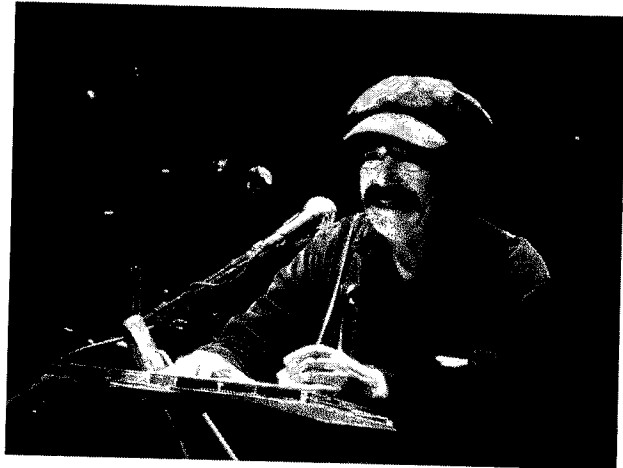

נילי דגן עם יוסי גמזו

"אז ממה אדוני האנטי-אלכוהולי שיכור?"

יוסי גמזו - משורר, סופר, פזמונאי, מתרגם, פרופסור לספרות עברית. לימד באוניברסיטאות ברחבי העולם ובמוסדות אקדמיים בארץ. פרסם למעלה מ-30 ספרים וזכה ב-12 פרסים ספרותיים, עיתונאיים ומחקריים בארץ, בארה"ב ובאוסטרליה. להיטיו הגלחנו בידי טובי המלחינים בוצעו על ידי מיטב זמרי ישראל, ביניהם: 'הכותל', 'איפה הן הבחורות ההן', 'סימן שאתה צעיר', 'זוהי יפן, ילדה', 'סתם יום של חול', 'שני שקי שינה', 'אילו כל האוהבים', 'לילך', 'מה הוא עושה לה?', 'השריון עשה היסטוריה', 'שלא לאהוב אותך איך אפשר', 'מה שיש לי לומר לך', 'לילה ראשון בלי

יוסי גמזו, צילום: עזרא לוי, צלם פראטי

אמא', 'השעות הקטנות של הלילה', 'ירושלים האחרת' ועוד רבים. משורר ופרופסור לספרות שהוא גם פזמונאי פופולארי זאת תופעה נדירה בתרבות הישראלית, ולכן ביקשתי לשמוע ממנו על מה שדומה ומה ששונה בין ז'אנר השירה הצרופה וזה של הלהיט העממי הקל.

* לפני זמן לא רב העניקה לך עמותת 'שירת רבים' אות הוקרה מיוחד על תרומתך לסוגת שיר-הזמר העברי. בתחילת אדר הנוכחי, כמו לקיים את הכתוב במסכת תענית שבמשנה ובתלמוד - "משוכנס אדר מרבין בשמחה" - הוענק לך פרס אקו"ם למפעל חיים על אותה תרומה עצמה. מהי לתפיסתך, מקורה של אהבת השירה בציבור בישראל?
 - ברמת המאקרו, התופעה הנדירה ביותר היא זו שרק בתרבות הישראלית בולטת, מושרשת ופופולארית כל כך אופנת השירה בציבור. אמנם באומות העולם, למשל בעולם האנגלו-אמריקאי, היא קיימת במידת מה וקרויה בשם singalong, אך היא אינה מגיעה בשום פנים לממדים, לאהדה ולמסורת רבת השנים של השירה בציבור הישראלית.

- מה, לדעתך, הסיבה לכן?
 - העובדה הסוציו-היסטורית, שאצל כל האומות ה"נורמליות", שחיו בארצותיהן אלפי שנים ולא הוגלו מהן מעולם, נולדו השירים מן

ההיסטוריה, בעוד שאצל העם היהודי, במשך כל שנות גלותו מאדמתו, הקדימו השירים את הקיום הגיאוגרפי-ריבוני של חזרה למכורתנו ההיסטורית. למען האמת, הם לא רק הקדימו אלא גם קידמו את התהליכים הלאומיים של געגועים בלתי פוסקים לציון שהתגבשו במרוצת הדורות לאידיאולוגיה הציונית ולאֶתוס של גאולת הארץ חיוזק הדבקות הקולקטיבית באהבת הארץ העם. אפילו הציונות החילונית שאפה ליצור תרבות יהודית חדשה לחלוטין, היא מבחינת השירה הישראלית בציבור המשך אורגני של כיסופים היסטוריים אלה, שבאו לידי ביטוי מרהיב, הן טקסטואלית והן מלודית, בתפילותיהן של העדות והתפוצות היהודיות השונות במרוצת אלפיים ויותר שנות גלות. לכן, תופעת ה-singalong של אומות העולם איננה חודגת מכלל צורת בידו, ואילו השירה היהודית הישראלית בציבור היא סימפטום היסטורי יוצא דופן של תודעה היסטורית יוצאת דופן באומה יוצאת דופן. ביאליק אמר פעם שתורת ישראל היא הטריטוריה הַנְיָדִי של העם היהודי. אך השירה בציבור, כהמשכה הגנטי של התפילה בציבור, היא כלי ספק ביטויה האותנטי של הכמיהה בת אלפי השנים לארץ ישראל כטריטוריה דְּלָא נְיָדִי, ומתחילת ההתיישבות הציונית בארץ - היא מייצגת גם את המבצע העממי ביותר לַקְשֵׁר הנפשי העמוק אל טריטוריה זו.

- בשפה האנגלית, למשל, יש שמות נפרדים לשירה צרופה (poetry) לעומת תמליל של פזמון (lyrics). מאחר שהמילה העברית "שיר" כוללת הן את משמעותו של poem והן את זו של song, טבע אחד מגדולי משוררינו ודומני גדול פזמונאינו, נתן אלתרמן, את המושג "שיר זמר" כמקבילה העברית של song. מאז יוזמתו הברוכה של יצחק לבני, בהיותו ממונה על גלי צה"ל, להפקיד בידי טובי מלחינינו את הלחנתם של שירי משוררי poetry צרופים ושידורם המתומרך מעל גלי האתר, קשה עוד יותר להבחין בין שיר לשיר-זמר. כיצד היית מגדיר שתי סוגות ספרותיות אלו?

- אני שמה שאֶת כוללת את תמליל שיר-הזמר (ה-lyrics) בין הסוגות הספרותיות, כי עדיין מצויים פה ושם סנוכיים אקדמיים שאינם מחשיבים את תמליל שיר-הזמר כסוגה ספרותית, דהיינו: מכובדת. אך על אפס חמתם של טהרנים אלה הקמצא העובדתי מוכיח כי רוב גדולי משוררינו (ביאליק, שלונסקי, לאה גולדברג ובעיקר אלתרמן) לא וללו כלל וכלל בסוגת שיר-הזמר וראו בה מנוף רב עוצמה להפצה פופולארית של מסרים ותמטיקות שהם טיפלו בהם גם בשירתם היותר צרופה והפחות עממית. הם גם הבינו שהפזמון העממי הוא גשר מצויץ לקירובם של ציבורים נרחבים יותר ומשכילים פחות אל שירתם היותר אליטיסטית והפחות עממית (בפרט באומה שְׁקָה עולים שהגיעו ארצה בגלי הגיחה רבים אינם רהוטים במכמני לשונה ומקורותיהם). אין לי ספק כי אלמלא התודעו דוחת רבים של ילדים ובני נוער אל 'לא ביום ולא בלילה' או 'בין נהר פרת ונהר חידקל' של ביאליק, לא היו רבים מהם מגיעים להכרתה ואהבתה של שירת ביאליק הצרופה. הוא הדין בין 'תה ואורז יש בסין' של שלונסקי ושירתו הלירית, בין 'שיר היקינטו' ו'למרחקים מפליגות הספינות' לשירתה הצרופה של לאה גולדברג וראוי להחיל קביעה זו גם על אלפי הפזמונים ושירי 'הטור שביעי' של אלתרמן והיותם גשר לרבות ישראלים אל שירי 'כוכבים בחוץ', 'שמחת עניים', 'שירי מכות מצרים', 'עיר היונה' ו'חגיגת קיץ'. הוא הדין בשירי-זמר כ'באב אל ואד', 'שיר הרעות' ו'פנס בחדר' של חיים גורי שהובילו רבים אל שירתו ה"כבודה" יותר. וכך בדיוק לגבי 'הרדופים', 'איפה מוצאים עוד אנשים כמו האיש הזה?' ו'אניטה וחואן' ששימשו לא אחת מעבודת אל שירתו הלירית של נתן יונתן.

לשאלתך על ההבדל בין פזמון לשיר צרוף, יש אומרים כי הוא דומה להבדל המסורתי שבין תפילה ביחיד לתפילה בציבור. יחד עם זאת, כל תלמיד

שלומי חסקי

שיר

מוקדש לאבי אליאס - אדם, משורר וחבר

לְצִיר עַל דָּךְ

לָבֶן, לְקוֹשֵׁשׁ כּוֹחוֹת סוֹס
וְלִהְמִשִּׁיָּהּ. לְהַמְשִׁיךְ
לְנֶשֶׁם, לְאַסְף אוֹתִיּוֹת קְהוֹת,
לְחַדְרֵךְ עַד גְּבוּל הַשְּׁפִיטוֹת, לְחַבְרָן –
לְהַפְרִיזֵךְ עִם (אוּ בְלִי) דַת־גְּזַע־מִיזן,
לְאֵהָב,
לְפַחַךְ, לְכֶתֶשׁ, לְקַלֵּל, לְנֶשֶׁם, לְדָהָר,
לְיִצֵר
שִׁיר.

ילדות

אָבָא בְּגוֹפִיִּת עֲבוּדָה
צוֹעֵד אַחֲרַי
מִפְצִיר שְׁאֲשֹׁמֵר עַל שׁוּנַי מִשְׁקָל
אִמָּא חוֹבֶשֶׁת פְּצָעִים
חֲצִי לֶחֶם שְׁחוּר
חֲבִיתָה שְׁתֵּי בִיצִים
אֵין אֲתָמוּל עוֹד לֹא מָחָר
שְׁנֵי בְּתֵי כִנְסָת
אֲחָד בֵּית מְשַׁעִים

OCD

הַמְחֻשָּׁבָה הַזֹּאת כְּמוֹ צִפְרֵן
חוֹדְרָנִית. לֹא מְרַפָּה, לֹא חוֹמְלָת,
מִבִּיטָה עֵמֶק־עֵמֶק בְּלָבֶן שֶׁל הָעֵינַיִם
וּבְטַח שְׁלֹא לֹקַחַת שְׁבוּיִים.

ובאתי אל אלתרמן להגיש לו עותק עם הקדשה מחודרת נרגשת, הוא הזעיק מן המטבח את רעייתו, השחקנית רחל מרקוס, וציווה עליה להביא בקבוק קוניאק כדי ש"שלושתנו נרים כוס לכבוד ספרו הראשון של יוסי". מי שהכיר את אלתרמן מימי "כסית" העליונים, יודע כי כאשר היו שואלים אותו מלצרי המקום מה למזוג לו: ורמוט, ויסקי, קוניאק, וודקה, ברנדי, הוק, שרי, סליבוויץ או וישניאק - היה המשורר הרגול אומר: "הסדר לא משנה לי..." אך ברגע שהוא הציע לי, במרפסת הקטנה של מטבחו, ללגום עמו קוניאק, ירד לבן, כפי שאומרים, מצרִימָה (כלומר: מְכַנְסִימָה...) וכל זה למה? כי אני, שיסלחו לי לוט ובפחוס גם יחד, אינני אוהב אלכוהול, ממש כשם שמעולם לא עישנתי ולוא גם סיגריה אחת. התחלתי אפוא למלמל, במבוכה גדלה הולכת, שאינני שותה מן הטיפה המרה ומארחי נתמלא כנגדי בחמת רצח. "ואתה רוצה להיות משורר, צוציק?" שאג עלי ועיניו יורקות אש. "תכניס לך לראש שלכתוב שירים יכול כל פִּישֵׁר, אבל לשתות צריך לך ד ע ת! כי בשביל לכתוב שירה בעולם פרחאי כמו שלנו, אתה מוכרח להיות ש י כ ו ר ממשוה. אז מִמָּה אדוני האנטי-אלכוהולי שיכור אם מותר לי לשאול?" רועד מאי-נוחות, כמו רגל קרושה במסעדה אשכנזית, מילמלתי: "אני, במחילה, שיכור אם אני רואה שקיעה יפה בטיילת הרברט סמואל, פרח יפה בגן מאיה בחוזה יפה בכיכר דינגוף. זאת, אם תסלח לי, השִׁכְרוֹת ש ל י..."; "בגילך, אדוני הצעיר, זה לא קונץ גדול", נהם אלתרמן בלעג, "אבל אֶ-נּו נְרָאָה אוֹתָךְ שִׁיכּוֹר מִן הַדּוֹבְרִים האלה ב ג י ל י...". מאז חלפו הרבה שנים, אך עם כל הכבוד, התודה והאהבה שאני חב למשורר רגול זה, אני חייב להתודות שלא השתכנעתי ממנו. עד היום, למזלי, אני רומנטי עד העצם, עד היום לא יכלו לי לא הארוזיה של הניהילים ולא הקורוזיה של הציניזם וכאשר למרות כל השחיתות, הביצה הפוליטית (והספרותית, המסואבת לא פחות) אני נתקל בגילוי פתאומי של יושר, טוהר מידות וידידות אמת - אני מתרגש בדיוק כאותו חייל משוחרר צעירשוכה לאצילתו של אלתרמן. ♦

תיכון בפזיקה המכיר את תופעת האוסמוזה (פעפוע, חדירת מולקולות של תמיסת נחלים אחת אל תמיסת נוזלים אחרת דרך מחיצה נקבובית) ייטיב להבין כי גם בין שני ז'אנרים אלה, ה-poem ה-lyrics, יש לא אחת פעפוע דו-סיטרי: קלילות פמונאית מסתגנת לעתים אל השירה ה"כבדה", ואילו שורות שיריות צרופות ביותר מבליחות לפעמים בתמליל של פזמון (ואלו בעיני הפזמונים המעולים ביותר מבחינה טקסטואלית).

- ציינת קודם את רמת המאקרו, מה תוכל לספר לי ברמת המיקרו האישי שלך על מי שפתח לפניך את הדלת אל השירה ה"כבדה" מצד אחד ואל הפזמון העממי מאידך גיסא?
- כחייל צעיר המאוהב בשירה זכיתי לטייל לא מעט על גדת הירדן עם אורי צבי גרינברג. גם שלונסקי נהג בי חביבות וחמימות שאינני יכול לשכוח. גם לאה גולדברג הזמינה אותי אל ביתה בירושלים היתה מאירת פנים ומעודדת ביותר. אך אין ספק שהפגישה המכוננת והגורלית בחיי הספרותיים, היתה הפגישה עם אלתרמן. כמעט כל צעיר בגיל ההתבגרות והתנחלות ההורמונים כותב שירים, אם בגלוי ואם בסתר. אך כפי שכתב כבר ת"ס אליזט במסתו המפורסמת "מסורת הכישרון האינדיווידואלי" (1915), רק מעטים מצליחים להיות משוררים גם מעבר לגיל עשרים. כשהשתחררתי מצה"ל היה לי כתב יד חבוץ של קובץ סאטירות (שלימים ראו אור בספרי הראשון, **אתם נועה, אתם!**). כתב יד זה, אף שלא היה שירה לירית אלא אקטואלית-חברתית, עורר בי אימה נוראה שמא אני רק רוצה לכתוב אך לא מוכשר לכך. ואז התמזל מזלי ואלתרמן ניאות לקבל אותי בביתו לחמש דקות ולומר לי, לאחר קריאת כמה רפים שלי, אם להקדיש את חיי לכתובה או לרדת מן העץ התלול הזה, כי בעיני - עד היום - החיים יקרים הרבה יותר מכל הישג אמנותי שהוא. לעולם לא אשכח את פחד המוות שחשתי באותו יום קיץ תל אביבי, כשעליתי במדרגות ביתו של אלתרמן בשדרות נודדו 30, כאילו אני עולה לגרדום. נשבעתי לעצמי כי אם המשורר הדגול לא ייהנה מכתב היד האומלל שלי, לא אבזבז את חיי בחיזורים נואשים של אהבה נכזבת אחרי המוזה, ואחפש לי תחום אחר. אלתרמן קיבל אותי בגופיה ובמכנסי חאקי קצרים, שכל מכנס שבהם היה בגודל של אוהל סיידים, ובפיו מקטרת. הוא ביקש שאקריא לו שיר סאטירי אחד בלבד. בקול חנוק ובצמרמורת נוראה דקלמתי לו את מבוקשו והוא פמפם במקטרתו וצחק בקול. לא הייתי בטוח אם הוא צחק מן ההומור הנערי שלי (אף שצחק בדיוק ב"מקומות הנכונים") או שהוא צחק צחוק צחוק לגלגני על חוסר הכישרון הנלעג שלי. "תקרא לי עוד אחד", הוא סינן להפתעתי בין שפתיו ופומית מקטרתו, וכשסיימתי, כולי זיעה קרה (למרות החמסין), ביקש שאשאיר לו את כתב היד. יצאתי מביתו מבוזבל כמו ביצה מקושקשת, אך לא עברו ימים רבים והוא טלפן ואמר בקולו המגומגם שהעביר בי צמרמורת, שאני מתבקש לגשת להוצאת "מסדה" לחתום על חוזה להוצאת הספר. בה בעת הוא המליץ לזמרים שונים להזמין אצלי תמלילים לשירי-זֶמֶר שהם חיפשו להופעותיהם. מאוחר יותר, כאשר חזל לפרסם בעיתון "דבר" ז"ל את 'הטור השביעי' המיתולוגי ועבר לכתובה פובליציסטית בפרחה עיתונאית ב'מעריב', הזמין אותי לפתוח טור אקטואלי מחורז ב'דבר'. שום סופר או משורר ידוע לי, ואני מכיר רבים מהם, לא היה מסוגל לגילוי מחוזה נדיבה ואצילית כזאת כלפי חייל משוחרר צעיר ואלמוני. כשיצא הספר לאור